

NYA AVHANDLINGAR

Anneli Palmsköld: *Textila tolkningar. Om hängkläden, drättar, lister och takdukar*. Nordiska museets handlingar 133. Nordiska museets förlag, Stockholm 2007. 268 s., ill. English summary. ISBN 978-91-7108-519-1.

”Er de tekstile museumsgenstande døde?”, spørger Anneli Palmsköld i denne afhandling. Hvis det var tilfældet, er de i hvert fald ikke døde mere. Palmsköld kom og forstyrrede gravfreden, vækkede dem til live og begyndte at betragte dem indgående. Hun har sat sig for at undersøge en samling boligtekstilers livshistorie. Fra de kom ind i verden mellem hænderne på de kvinder, der sad ved væven, gennem den særdeles aktive livsfase, de tilbragte på museet i et intenst forskernetværk med museumspionererne, til de blev balsameret i syrefrit papir og stedt til hvile i papæsker på museets magasiner.

Tekstile genstande på museerne var på én gang kunstgenstande og hverdagsobjekter, de repræsenterede en avanceret håndværksmæssig viden og kunne desuden anvendes som kilde til at forstå diffusions- og evolutionsprocesser. Forfatteren undrer sig over, hvordan det gik til, at tekstilerne, sammen med andre boliggenstande, fra at have udgjort et konstituerende element i den kulturhistoriske museumspraksis flyttede ud i periferien, hvor kun få fagfolk fandt anledning til at stille dem spørgsmål. Det videnskabelige projekt forsvandt, men det gjorde tekstilerne ikke. Det giver mulighed for endnu engang at få dem til at tale. Om den arbejdsproces siger Palmsköld selv: ”Textilierna har utgjort navet och frågor som rör produktion, bruk och tolkningar har varit de begrepp som undersökningen rört sig kring” (s. 12).

Afhandlingen tager afsæt i en samling hallandske boligtekstiler eller indretningstekstiler – *hängkläden, drättar, lister och takdukar* – fra Läns museet Halmstad. De blev fremstillet som husflid i 1700–1800-tallet og brugt til at beklæde de højloftede *ryggåsstugor* ved juletid. I slutningen af 1800-tallet blev de eftertragtede museumsgenstande, som der var kamp om at indsamle.

I afhandlingen fortælles disse almuetekstilers livs-

historie bagfra. Fra museumssamling til brug og produktion. Den tager udgangspunkt i de døde tekstiler i museumsmagasinerne og følger dem tilbage i tiden; først deres brug og siden deres skabelse. Tekstilerne har gennemlevet deres sidste livsfase som museumsgenstande og skiftet status fra levende til døde – fra nøglegenstand, som aktive medspillere i et opblomstrende forskningsfelt, til døde genstande, som mest var til besvær. Men så kom Palmsköld med nye forskerbriller og lod dem genopstå fra de døde – hun pustede liv i dem med nye spørgsmål. Det er der kommet en masse interessante overvejelser ud af, og selv for en ikke udpræget tekstilkundig, giver afhandlingen et spændende indblik i den tekstile verden.

Da tekstilernes livshistorie udspiller sig over 200 år, betyder det, at deres fortolkningshistorie falder i flere faser. Deres primære brug var som dekoration af boligen, deres sekundære brug var dels som antikviteter i avantgarde-hjem i slutningen af 1800-tallet, hvor moderne detaljer forenedes med gamle tekstiler i indretningen, dels som museumsgenstande i kulturhistoriske interiører og på frilandsmuseer og endelig som forbilleder og forlæg i folkehøjskolernes ideologiske husflid.

I hver fase er fortiden forskellig i forhold til det ”nu”, hvor de bruges og gives betydning. Der kommer flere og flere filtre og de er alle til stede i det nu, vi befinder os i her i dag, hvor tekstilerne omgæres med en fornyet interesse, bl.a. på grund af det, der er blevet kaldt ”den materielle vending”. Netop tekstiler er kommet til at spille en særlig rolle i denne vending, som på mange måder er kulturforskningens selvransagelsesproces efter den sproglige vending, hvor menneskers betydningstilskrivning snarere end tingenes fysiske tilstedeværelse kom mere i forskningens søgelys. Jeg ser denne afhandling som et led i denne vending.

Første del af afhandlingen undersøger, hvordan kategorien almuetekstiler konstrueres og udøves. Det var et felt, der var interesseret i teknikker, former og materialer som et emne i sig selv, men også som et bidrag til tidens diskussion om materielt funderede kulturgrænser og spredningsveje. Indsamlingsvirksomheden både repro-

ducerede og materialiserede således forestillingen om de folkelige tekstiler som en særlig kategori.

Afhandlingen giver indblik i den proces, hvor museernes tekstilsamlinger byggedes op af de tre museumsfag etnologi, kunsthistorie og arkæologi, som forskede i henholdsvis almuetekstiler, højre stands æstetiske og modeprægede tekstiler og kirke- og gravtekstiler. Samlingerne blev til i en proces, hvor også forskningsfeltet kaldet ”folkelig tekstil” voksede frem. Analysen viser tydeligt, hvordan *forestillinger* om og *fremstillinger* af ”ryggåsstugan” voksede frem tilsammen.

Efterhånden blev boligsik og materiel folkekultur i det hele taget en uddød kategori. Hvis man skal stille andre spørgsmål til tekstilerne end de, som de blev indsamlet til at belyse, må man gå tilbage til objekterne selv, argumenterer Palmsköld. Via sin fysiske kontakt med tingene kan forskeren vie detaljer og helhed en særlig opmærksomhed og derefter sætte dem ind i en bredere kulturel livssammenhæng. De nærgående undersøgelser af objekterne selv giver anledning til at stille nye spørgsmål om, *hvordan tekstilerne gøres*. Det er ikke nok bare at beskrive, hvordan tekstilet blev vævet, Palmsköld vil også analysere selve aktiviteten: ”Vad innebär det att väva, att utföra en vävhandling?” (s.14). At forfatteren stiller det spørgsmål vidner om en ny og anderledes måde at gå til emnet på. Tekstiler ses ikke som kulturprodukter, men som en *praksis* indvævet i betydning, herunder kønnets betydning i relation til væveprocessen.

Ved at følge tekstilernes materielle liv i form af fremstilling og anvendelse over tid, får hun adgang til flere forskellige empiriske rum. Hvordan de rent teknisk blev produceret og anvendt – datidens væve og ophængningsteknikker, forandringerne når de udvælges af museumspionererne og siden sorteres, klassificeres og håndteres på museet.

Den primære brug af tekstilerne kan man kun nærme sig gennem deres sekundære brug. Da det ikke lader sig gøre at gå direkte til kilden og observere og interviewe, må forfatteren undersøge brugen gennem den museumspraksis, som fattede interesse for dem og indsamlede dem, men netop uden at brugskonteksten blev ekspliciteret, fordi det var noget andet, der interesserede forskerne den gang. Den primære brug filtreres gennem det sekundære ”nu”. Alligevel lykkes det for Palmsköld at finde kilder, der kan supplere tingene i form af spørgelister, tegninger, topografiske fremstillinger og nedskrevne kommentarer, som nogen har gjort i forbindelse med indsamlingen.

Det er dog vanskeligt at vriste viden ud af teksterne om menneskers erfaringer og oplevelse af deres bolig klædt i festskrud. Derfor kommer analysen til at afhænge af kvalificerede antagelser, og forskerens evne til at forestille sig, hvordan det må have været. I kapitlet om indretningen bliver afhandlingens sprog også mere antydende: ”kanske man kan sige...”, ”jeg tænker mig at...”, ”jeg forestiller mig...”, men sådan må det jo nok være når der er tale om tolkninger.

I et langt kapitel kaster Palmsköld sig ud i en fortolkning af tekstilerne. Ved grundigt at studere tekstilerne med den viden hun har i forvejen og de øvrige spredte kilder, når hun frem til flere spændende tolkninger. Fx. konstateringen af, at det at væve med hør (lin) giver mulighed for at udtrykke sig gennem væveteknikker for at opnå et stykke tekstil, der reflekterer lyset mest muligt, snarere end gennem leg med farver. Vi kommer også godt omkring spor af brug i form af blegning, fedt fra madlavning ved det åbne ildsted, fejl og skæve kanter, navnemærkning, folder og huller på grund af tilpasning til rummets bjælker og huller fra ophængning. Det er også tankevækkende, når hun overvejer, hvordan det lykkedes at skabe symmetriske mønstre på de lange baner stof når tekstilet rulles op efterhånden som det færdiggøres.

Som fænomenolog er intentionen at lave en erfaringsbaseret analyse af meningsstrukturer i menneskets sociale livsverden. ”Vad är då textiliernas innehåll?”, spørger forfatteren (s. 96). Hun når bl.a. frem til den tolkning, at man gennem at beklæde hverdagsrummet med tekstiler skabte et helligt rum eller materialiserede transformationen af den profane tid til en hellig tid. Det med tekstil beklædte rum materialiserer således eksistensens åndelige og praktiske side – rummet er en gestaltning af et mikrokosmos (s. 145). Spændende er også overvejelserne om, hvorvidt tekstiler bærer på en idé, som så at sige er deres indhold. Med inspiration fra Plant Armstrong skriver Palmsköld, at tingene præsenterer verden, det er ikke verden, der repræsenteres gennem tingene. Et svar er, at tekstiler er metaforer for den menneskelige formåen at kultivere natur. Et andet svar er, at deres indhold er evnen til at bearbejde materialet. Således er deres indhold at forstå som efterstræbelsesværdige egenskaber som glansfuldhed, hvidhed, produceret af en tynd og jævn tråd. Det tredje svar er, at tekstilerne præsenterer evne og dygtighed til at leve i verden. Således er deres indhold eller kulturelle idé hvad mennesker kan afstedkomme ud fra sine givne forudsætninger og sin dygtighed. Tekstilernes *indhold*

i mere semiotisk forstand kan således siges at være det kompetente og hårdtarbejdende menneske.

Det er interessante tolkninger, men det kan være lidt svært at finde ud af, om argumentet er, at tekstil som materiel genstand har et universelt indhold, der handler om menneskets dygtighed til at omforme natur til kultur eller om tekstilerne snarere skal ses som eksterne udtryk for indre strukturerende kulturelle idéer. Med andre afføder afhandlingen spørgsmålet, om tekstilers *indhold* er det samme i alle kulturer til alle tider eller om de er kulturspecifikke. Er ideerne universelle eller kulturelle?

Alt i alt er denne afhandling et gedigent bud på, hvad det indebærer at undersøge en materiel empiri. Palm-sköld ikke bare hævder, men viser at tekstilerne selv giver både ny viden og genererer nye spørgsmål. Det er ikke kun sproget, der giver viden om fortiden; gennem handling har mennesker efterladt sig materielle aftryk. Tingene bærer på information om praktisk aktivitet og om vaner og rutiner som må have været inkorporerede i forfædrenes kroppe og bevægelser.

Det der ved første blik ligner et klassisk etnologisk emne er mere end det. Først og fremmest på grund af den metodologiske tilgang, hvor der tages udgangspunkt i genstanden selv. Forfatteren bruger tingene selv som kilde på linje med skriftlige og visuelle kilder. Deres funktion, design, deres sanselige struktur og deres betydning anses for at være lige vigtige. Det fænomenologiske princip, at menneskers erfaringer med tingene ikke først og fremmest er intellektuel og sproglig søges håndhævet i undersøgelsen. Det er selvfølgelig overordentlig vanskeligt at komme tæt på menneskelig erfaring i historisk materiale. En vej man kan gå, er at betragte tingenes kommunikative egenskaber. Kommunikation er meget andet end tekst, skriver Palm-sköld, men er det ikke netop at bekræfte den sproglige vending, når tekstilerne anskues som et kommunikationsredskab?

Afhandlingen er dog grundlæggende fænomenologisk inspireret. At bruge fænomenologi som metode er at tage udgangspunkt i tingene selv – tekstilerne, sådan som de fremtræder for forskeren. Dog siger hun også, at tingene ikke er målet for analysen, det er menneskene, så det at starte med tingene er et middel til forstå mennesker (s. 32). Målet er at nå frem til en forståelse af de individer, som fremstillede og anvendte tekstilerne (s. 58). Netop dette punkt indfrier afhandlingen dog ikke helt. Vi lærer meget om tekstiler som materialitet, men tæt på de mennesker, der fremstillede og brugte dem, kommer vi egentlig ikke.

Det almene teoretiske spørgsmål, som tages op mere eller mindre eksplicit i afhandlingen er, om tingene kan siges at have *agency*, idet de maner til handling. De binder mennesker sammen og fylder fysisk. Ting påvirker os, får os til at handle og har virkelige effekter på verden. Menneskers bevægelser i rummet og kropslige gester styres af de materielle objekter i rummet, argumenterer Palm-sköld (med Baudrillard). I den forbindelse kunne det have været interessant, hvis idéen om at tekstilerne er aktører i konstitueringen af ideen om, at det svenske er lokalt situeret i det for hver egn særegne (s. 39), havde været udviklet endnu mere.

Et andet forhold, man kunne have ønsket sig mere udfoldet, er påstanden om, at ved at rette blikket mod håndteringen af tingene sådan som de produceres, re-produceres og konsumeres, bringes mennesket som krop eller fysisk eksistens ind i analysen. Tekstilfremstillingens relation til kroppen er et interessant felt, men udover at længde opgøres i kropsbaserede mål som alen og tommer, og at garnets forskellige grovhed kan ses som en del af tekstilfremstillingens kropsrelaterede standardisering, forbliver kroppen næsten fraværende i afhandlingen.

Dette på trods af det ofte gentagne mantra, at fordi oplevelser af ting er følelsesmæssige og kropslige, bør undersøgelsen af dem også være det. I beskrivelserne tilstræbes et fænomenologisk fokus på forskerens – og derigennem andre menneskers møde med tingene, men som læser kan man ikke lade være med at tænke på, om den fænomenologiske tilgang er valgt, fordi der ikke var så mange skriftlige kilder. Palm-sköld skriver selv, at hun startede med at lede efter fortolkninger af ting i form af tekster, som i Michel Foucaults berømte værk *The order of things*. Dette greb har da også givet et vist indblik i måderne, hvorpå tekstilerne er blevet klassificeret og benævnt på katalogkortene. Desværre bestod kilderne dog mest af facts og billeder snarere end af ordrige beskrivelser. Tilbage var der tekstilerne selv og den museumspraksis, der producerer dem som vidensobjekter.

Denne museumspraksis er et naturligt omdrejningspunkt i afhandlingen, men uden at man som læser helt kommer til at forstå den enorme betydning og den nøglerolle som tekstilerne har haft i den svenske museumspraksis. Det kunne have givet endnu større indsigt, hvis Palm-sköld også havde foretaget en fænomenologisk indfølelse analyse af det museale rum, som den der er lavet af det empiriske rum, hvor tekstilerne fremstilles og bruges. Hvad var det der drev datidens museumsfolk?

Det kan man i dag undre sig över, fx när man ser den omhyggelige affotografering af lister med forskellige fletninger, opklæbet på små kort (s. 90–91). Jeg får næsten samme fornemmelse, som når jeg ser billeder af oplysningstidens samlinger af konkylier og muslinger. Så forskellige og dog så ens. Det er ikke så længe siden at tekstilerne blev indsamlet og alligevel forstår vi ikke grundlæggende det videnskabelige verdensbillede, hvori denne mangfoldighed af lister og fletninger gav mening. Det kunne have været spændende med et bud på dette.

Nu er der jo ikke tale om en egentlig museumshistorisk afhandling. Anneli Palmsköld gör et ihærdigt og beundringsværdigt forsøg på at se tekstilerne som tekstiler og ikke blot som museumshistoriske genstande, der kun kan bruges til at få indsigt i museal praksis og museums- og samlingshistorie. Spørgsmålet er dog stadig, om det grundlæggende er muligt at bruge tekstilsamlingerne til andet end museumshistorie. Det er fx ikke muligt at sige noget om tekstilproduktion i Halland i 1700–1880-tallet ud fra museumstekstilerne, skriver hun, for de tekstiler, der blev produceret med salg for øje, havde museumsgrundlæggerne ikke sans for eller interesse i. Det var ikke hverdagens tekstiler men de enestående højtidstekstiler, de interesserede sig for. Derfor ligger der et stort arbejde i at lede efter måder at gøre ældre museums-genstande forskningsmæssigt interessante på.

Samlingerne er ikke svar på nutidens brændende spørgsmål, til forskel fra den museumspraksis, der karakteriserede museernes opbygningsfase, hvor man netop ikke *havde* samlinger, men samlede. Samlingerne var led i en forskningsproces og ikke udgangspunkt for forskningen. Den ordensskabende praksis var led i at skabe nye indsigter, de var ikke resultatet af indsigt.

Disse og mange andre spørgsmål aktualiserer denne afhandling. Det er en stor kvalitet som hænger sammen med at den ikke er traditionel men en slags hybrid, hvilket bestemt er positivt ment. Den er både lokalstudie, kulturhistorie, materiel kulturanalyse og museologisk studie. Den kombinerer tekster og ting, tolkninger og beskrivelser, aktører og teknologier, tid og rum. Jeg håber, at der kommer mange flere afhandlinger som denne, og jeg håber at mange flere museumssamlinger vil komme til at indgå aktivt i nye netværk med kulturforskerne.

Lene Otto, København

Petra Garberding: *Musik och politik i skuggan av nazismen. Kurt Atterberg och de svensk-tyska musikrelationerna*. Sekel Bokförlag, Lund 2007. 293 s., ill. English summary. ISBN 978-91-85767-08-3.

På omslaget blickar Kurt Atterberg åt höger, hans höga panna och hans vackra profil badar i ett varmt ljus som nästan får honom att kisa med ögonen. Han är ung och stolt. På hans vänstra axel dansar en liten röd djävul som konstnären Jenny Lagerberg satt dit. Men den poserande Atterberg tycks inte vara riktigt medveten om den lilla djävulsfigurens närvaro.

Det handlar om omslagsbilden till etnologen Petra Garberdings avhandling om Kurt Atterberg och de tysk-svenska musikrelationerna före, under och strax efter andra världskriget. Med sina många roller – tonsättare, kritiker, STIM-ordförande, akademisekreterare och mycket annat – var Kurt Atterberg en synnerligen inflytelserik person i svenskt musikliv. Garberding, som varit doktorand vid Södertörns högskola, har genomfört sin studie parallellt med lundaprojektet *Frukta, fascination och frändskap – det svenska kulturlivets och vetenskapssamhällets relation till nazism och fascism 1930–1950*. Hon har själv en särskild förutsättning för arbetet i det att hon som 28-åring kom till Sverige från Tyskland.

Garberding undersöker texter, tryckta och otryckta. Med beundransvärd energi har hon sparat relevanta källor i Sverige, Tyskland, Österrike och på Island. Det rika Kurt Atterberg-arkivet i Musikmuseet står förstås i centrum, i synnerhet hans brevväxling och de ”minnesanteckningar” som Atterberg började skriva 1947. För sin textgranskning använder hon sig av en ”kritisk diskursanalys” som den österrikiska lingvisten Ruth Wodak utarbetat. Analysmetoden har tre steg: undersökning av textens innehåll, dess argumentativa strategier och slutligen dess språkliga realiseringsformer.

Inledningsvis meddelar hon att ”avhandlingens syfte är att undersöka hur klassisk musik och aktörer kring denna figurerar i konstruktionen av etnisk och nationell identitet i det svensk-tyska musikaliska utbytet med fokus på naziperioden i Tyskland 1933–1945” (s. 17). I anslutning härtill ställer hon några frågor: Hur kommer etnisk och nationell identitet till uttryck i de texter som hon avser att analysera? Vilka nationella berättelser skapades utifrån dessa uppfattningar? Och: Vad betydde dessa för de svensk-tyska relationerna i skuggan av nazismen? Författaren ser texterna som ett